

DEVİRİMCİ İRAN: İSLAM CUMHURİYETİ'NİN TARİHİ

Book Review: Devrimci İran: İslam Cumhuriyeti'nin Tarihi

Ahmet ÇIRAKOĞLU¹

Kitap İncelemesi

Makale Geliş Tarihi: 29.07.2020

Makale Kabul Tarihi: 15.10.2020

Yazar: Michael Axworthy

Çeviren: Ali Karatay

Basım Yılı ve Yeri: 2020, İstanbul

Sayfa Sayısı: 549

Yayınevi: Tarih Vakfı Yurt Yayınları

ISBN: 978-975-333-370-2

Uzun yıllar Rusya, İngiltere, ABD gibi emperyal devletlerin nüfuzunda kalan İran, özellikle Pehleviler döneminde Batılı devletlerle ilişkilerini çok sıkı tutmuş, bu süreçte Batı menşeli birçok görevliyi ülkesinde barındırmıştır. Kitabın yazarı olan Dr. Michael George Andrew Axworthy, Midland Bank'la birlikte bir proje yürütmek üzere İran'da bulunan İngiliz babanın oğludur. Diplomat, yazar ve akademisyen Axworthy, gençlik yıllarında (1970'ler) babasının görevi sebebiyle birçok kez ziyarette bulunduğunu söylediği Tahran'dan, ilk devrimci protestoların görüldüğü Eylül 1978'de ayrılmıştır. 1985 yılında Cambridge Üniversitesi Peterhouse Koleji (Peterhouse Cambridge) Tarih Bölümü'nde lisans derecesi alan Axworthy, diplomatlık kariyerine 1998-2000 yılları arasında başkanlığını yaptığı Dışişleri ve İngiliz Milletler Topluluğu Ofisi (FCO)'nin İran Masası'nda başlamıştır. Daha sonra Durham Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Araştırmaları Merkezi'nde araştırma görevlisi olarak çalışmış, Exeter Üniversitesi Fars ve İran Araştırmaları Merkezi (IMEIS)'nde doktora derecesi almış ve aynı üniversitenin Arap ve İslam Araştırmaları Enstitüsü'nde öğretim görevlisi olarak görev yapmıştır. Son dönemlerde İran'a giriş talepleri reddedilen Axworthy, 2017'de İngiltere Fars Çalışmaları Enstitüsü (BIPS) yönetim kuruluna seçilmiş ve bu görevini sürdürmekteyken 2019 yılında aramızdan ayrılmıştır (Ansari, 2019).

Axworthy'nin bu çalışması kronolojik ve sistematik düzlemde tasniflenmiş yedi ana bölümden meydana gelmektedir. Kitabın bölümleri aynı zamanda devrimci İran'ın içerisinde bulunduğu İslami idealizm (devrim ihracı/savaş), pragmatizm (Rafsanjani), reformizm (Hatemi) ve muhafazakârlık (Ahmedinejad) akımlarını dönemsel olarak kategorize etmektedir. Bu kitabın incelemeye değer bulunmasının sebebi, hem devrim öncesi Batı ile sıkı ilişkiler içerisinde olan İran'ın atmosferini bilen, hem de devrim sonrasında ülkesinin dışişlerinde İran uzmanı olarak çalışan bir diplomatın ülkeyi kadim derinlik algısıyla nasıl değerlendirdiğini görebilme fırsatı sunuyor olmasıdır. Bu aynı zamanda kitabı diğer çalışmalardan ayıran en önemli özelliktir.

¹ Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans Mezunlu, irday.geruri@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5491-1780.

Ülkeyi devrime sürükleyen şartların analiziyle başlayan kitap, temel olarak İran'ın 1979 Devrimi'nden İran İslam Cumhuriyeti'nin eski cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad döneminin sonuna kadar olan süreçte yaşanan gelişmeleri konu edinmektedir. Bunun yanında okuyucuya temel oluşturması açısından 1970'li yıllardan itibaren belirginleşen devrimsel sürecin arka planına değinilmekte ve devrimi meydana getiren şartlar detaylı şekilde analiz edilmektedir. Kitabın ilk baskısı 2016 yılında 'Revolutionary Iran: A History of the Islamic Republic' adıyla Oxford University Press tarafından yapılmıştır. Ali Karatay tarafından tercüme edilen kitap, Eriedrich-Ebert-Stiftung (FES) Derneği Türkiye Temsilciliği'nin katkılarıyla basılmıştır. Oryantalistlere kıyasla İran tarihini daha objektif bir yaklaşımla ele almaya çalışan yazar, bu kitabı İran'ın yakın tarihindeki olayları tespit ve izah etme gayesiyle kaleme aldığını dile getirmektedir (s. 7). İran İslam Cumhuriyeti tarihi hakkında temel bilgilerin toplandığı kapsamlı bir çalışma olması bakımından bu eser, akademik arka planın yanında genel okuyucu kitlesine hitap eden bir ders kitabı hüviyetindedir.

Kitap, İran hakkında genel bilgilerin verildiği kısa bir giriş bölümüyle başlamakta, ardından devrim lideri Ayetullah Ruhullah Humeyni'nin ülkeye döndüğü tarihten inkılabın ilan edildiği güne kadar olan 'Şafağın On Günü'nde yaşanan olayların etraflıca anlatıldığı bir önsöz bölümüyle devam etmektedir. Bu bölümde yazar, zaferin kazanılmasında ABD'nin örtülü izni ve Şah'a sadık generallerin tarafsız pozisyonuna özellikle vurgu yapmaktadır.

İran Devrimi'nin arka planının analiz edildiği birinci bölümde; devrimci ideolojinin kaynağı olan İran Şiiliğinin gelişimi, kurumsallaşması ve sosyo-politik tabanını oluşturması süreci irdelenmektedir. Verilen bilgiler İran'daki İslami rejimin fikri derinliğinin anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır. Bu manada 1979 Devrimi'nin düşünsel kökenleri, ulema önderliğinde gerçekleşen Anayasa Devrimi'ne dayandırılabilir. Nitekim 1906 Anayasası'ndaki düzenlemelerin çoğu, 1979 Devrimi'nden sonra hazırlanan anayasada da yer almıştır. Yazar ülkesi dışına sürgüne gönderilen Humeyni'nin Şah'ın diktatörlüğü karşısındaki mücadelesini, İslam dinini yaymaya çalışan Hz. Muhammed'in kendisinin de mensubu olduğu Kureyş Kabilesi'ne karşı olan mücadelesine benzeterek tartışmalı bir tespit de bulunur (s. 28).

1970 yıllarından itibaren devrimi hazırlayan şartların tartışıldığı ikinci bölümde; İran'ın başarılı, ama dengesiz ekonomik gelişimi ile ülkedeki ABD nüfuzunun sebep olduğu huzursuzluk ortamından bahsedilmektedir. O dönemde yönetimle toplum arasındaki uçurumu derinleştiren önemli etkenlerden bazıları, yaşanan zenginleşmenin halka eşit oranda yansımaması ve ABD vatandaşlarına tanınan ayrıcalıklı statüdür. Şah'ın en büyük başarısızlığının siyasi alanda olduğu tespitini yapan yazar, Şah yönetimindeki İran'ın ne totaliter ne de tam anlamıyla özgürlükçü olduğunu söylemektedir. Pehlevi modernleşmesinin sembolü olan Ak Devrim'den sonra Şah, modernleşmenin önündeki en büyük engellerden biri olarak gördüğü geleneksel yapıyı ortadan kaldırarak yeni bir devlet dinini hayata geçirmek amacıyla, din kurumunun özerk yapısına karşı keskin tavır almıştır. Maddi refahın siyasi istikrarı da beraberinde getireceğini düşünen ve Rastakhiz (Diriliş) Partisi'yle tek parti sistemini hayata geçiren Şah, sadece siyasal kesimleri karşısına almakla kalmamış, aynı zamanda siyaseten pasif konumda olan toplumsal kesimleri de politize etmiştir. 1976 yılından itibaren ekonominin bozulması Şah'ın teorisini boşa çıkarmış ve krizden kurtulmak için ülke içerisindeki baskının gevşetilmesi devrimci hareketin fiili olarak başlamasına sebep olmuştur.

Tüm bu sebeplerin olgunlaştırdığı devrimci hareket özü itibariyle geleneksel pazar esnafı, medrese öğrencileri, alt-orta sınıfa mensup din adamları, özel-kamu sektörü işçileri, seküler aydınlar ve eğitilmiş orta sınıf aydınlardan meydana gelmiştir. Buna dayanarak yazar, kırsalın katılımının sınırlılığında dolayı İran Devrimi'ni 'ezici ağırlıkta bir şehir devrimi' olarak tanımlamaktadır (s. 147). Şah'ın hatalarının yanı sıra halkın ve devrimci lider Humeyni'nin tavrı da sürece yön veren önemli bir dinamiktir. Yazara göre Humeyni'nin halkın kahir ekseriyetinde itibar görmesinin temel sebebi, Meşrutiyet Hareketi'nden bu yana varolan temsili hükümet talebini önemsemesi ve ülkede yıllardır kronik haline gelen yabancı müdahalesine karşı İslam'ın özgünlüğüne sarılmasıdır. Bu manada devrimci mekanizmayı ortaya çıkaran şey İran halkının kendine güveni ve dayanışmasıdır, devrime formunu veren ise Humeyni'nin liderliği ve kendisini destekleyen din adamlarının iktidar yürüyüşündeki kararlılığıdır (s. 68).

İran'da, İslam Cumhuriyeti'nin kuruluşunun işlendiği üçüncü bölümde (1979-1980); devrimin kurucu felsefesine uygun olarak devrimci ideolojinin inşa çabaları ve yeni devletin kuruluş aşaması detaylarıyla anlatılmaktadır. Bu noktada en önemli tartışmalardan biri dini ve liberal güçlerin bir hükümette nasıl sentezleneceği sorunsalıdır. Fakat tüm bu tartışmalar bir yana, devrimin başarıya ulaşmasında büyük rol oynayan ve devrim lideri tarafından hükümet kurmakla yetkilendirilen liberal ve sol kesimin İslamcılar tarafından tasfiye edilmesi bir yıl bile sürmemiştir. İslami Cumhuriyet Partisi (İCP) devrimin ilk aşamasını tamamlayarak sistemi İslamileştirmek adına siyaseti eline alırken, İslam Devrimi Komiteleri'nde görev almış devrimci kitlelerin içinden çıkan İslam Devrimi Mücahitleri, İslam Devrimi Muhafızları ve Hizbullah gibi yapılar da eski rejimin kalıntılarını ve İslami yönetime karşı örgütlenen muhalefeti ortadan kaldırmak için yoğun faaliyetler yürütmüşlerdir. Diğer taraftan geçici hükümetin hazırladığı anayasa taslağında velayet-i fakihin adı bile geçmediği halde, Mehdi Bazergan ve Ebu'l-Hasan Beni Sadr daha fazla demokratik olması gerektiğini söyleyerek taslağa karşı çıkmış ve bu taslak yürürlüğe girmemiştir. Bunun üzerine Uzmanlar Konseyi, Allah'ın mutlak hâkimiyeti ve velayet-i fakih fikri üzerine kurulu bir anayasa taslağı hazırlanmış ve referandumdan geçen bu taslak devletin kurucu anayasası olmuştur. İlimlilerin ve solcuların bu noktada hata yaptıklarını iddia eden yazar, ilk taslağın onaylanması halinde İran İslam Cumhuriyeti'nin ılımlı, demokratik ve seküler bir temel üzerine inşa edilebilme olasılığının yüksek olduğunu dile getirmiştir (s. 200).

Irak ile yapılan Körfez Savaşı'nı kapsayan dördüncü bölümde (1980-1988); devrim sonrası zayıflayan İran ordusunun, ABD destekli Irak güçlerine karşı giriştiği 'dayatılmış savaş' ve savaşta gösterdiği 'kutsal direniş' konu edilmektedir. Özellikle Şah'ın gözbebeği olan hava kuvvetleri özelinde İran ve Irak ordularının potansiyeli kıyaslanarak, çeşitli faktörlerin savaşın gidişatına olan etkileri değerlendirilmektedir. Karada üstünlük Irak güçlerinin elinde olmakla birlikte, Şah döneminde ABD ordusuyla koordineli şekilde kendini geliştiren İran Hava Kuvvetleri'nin, SSCB'den düşük eğitim desteği alan Irak Hava Kuvvetleri'ne göre bariz bir üstünlüğünü görmek mümkündür. Bu noktada yazar, Batılı analistlerin yaptığı değerlendirmelerin yanlış olduğunu ve bu sebeple savaşı tam olarak kavrayamadıklarını öne sürerek bu analistleri eleştirmektedir (s. 239-240).

Savaş sonrası dönemde ülkenin restore edilmesine yönelik çabaların anlatıldığı beşinci bölümde (1988-1997); Haşimi Rafsancani'nin pragmatist politikaları, Humeyni'nin ölümünün

ardından meydana gelen fikir ayrılıkları ve kurulan yeni siyasi düzen ele alınmaktadır. Humeyni'nin son dönemlerinde İCP'nin feshedilmesi ve 'velayet-i fakih' fikrinin 'velayet-i mutlak' doktriniyle sentezlenerek uygulamaya konulması gibi gelişmeler İran siyasetinin görünümünü oldukça değiştirmiştir. Ruhaniyun (muhafazakâr sağ -rast- çizgideki Ruhaniyat içerisinde ayrılanların oluşturduğu, muhafazakâr sol -çep- eğilimli grup) ile birlikte siyasi alandaki ayrışmalar belirginleşmiş, bu grubun içerisindeki isimler İran siyasetinde radikal ve reformist oluşumu örgütlü hale getirmişlerdir. Muhafazakâr kanatta ise din adamlarının siyasete ne derece müdahil olacağı sorusu temelinde gelişen fikir ayrılıkları zirve noktaya ulaşmıştır. Humeyni, İran'da ikinci adam olarak kabul edilen Montazeri'yi özellikle dinin siyasetten ayrılması hususundaki eleştirel görüşleri sebebiyle haleflik konumundan azletmiş ve müesses nizamın selameti için (taklid merci olmayan) Ali Hamaney'i kendisinden sonraki lider olarak işaret etmiştir. Humeyni'nin ölümü sonrası muhafazakârların desteklediği Hamaney, Rafsancani'nin de gayretleriyle tartışmalı şekilde rehberlik makamına getirilirken, pragmatist politikalarla özellikle iktisadi manada rejime nefes aldirmayı amaçlayan Rafsancani yürütmenin başına geçmiştir. Bu hususta yazar, Humeyni gibi güçlü bir liderin ardından iktidarın devri konusundaki başarısından dolayı İran'da hiçbir devlet başkanının Rafsancani'nin ilk döneminde olduğu kadar güçlü olmadığını iddia etmektedir (s. 387).

Halkta yeni bir dönüşüm umudu uyandıran reformist lider Muhammed Hatemi'nin cumhurbaşkanlığı dönemini ihtiva eden altıncı bölümde (1997-2005); dış politikada yapıcı tavır benimseyen, siyasal alanı dönüştürmeyi ve sistemi şeffaflık, özgürlük, hukukun üstünlüğü temelinde reforme etmeyi amaçlayan kadronun uygulamaları anlatılmaktadır. Ezici bir halk desteğiyle yürütmenin başına gelen Hatemi, meşruiyeti hala tartışmalı olan Hamaney'le sık sık fikir ayrılıkları yaşamıştır. Düşünsel bir zemin üzerine inşa edilen ve aynı zamanda dini bir karaktere de sahip olan Hatemi liderliğindeki sol eğilimli reformist hareket, bir yandan da Montazeri gibi saygın din adamlarının açık desteğini almıştır. Fakat yazara göre Hatemi, mevcut rejimi yıkmak yerine sistemi ıslaha tabi tutmak üzerine kurulu (yeterince sert ve güçlü olmayan) reform stratejisini benimsediğinden ve ekonomik düzenlemeleri göz ardı ettiğinden dolayı destekçilerini hayal kırıklığına uğratmış, iktidarının son yıllarında gene onlar tarafından başarısız olarak nitelendirilmiştir (s. 458).

Ekstrem muhafazakâr kimliğiyle cumhurbaşkanı seçilen Mahmud Ahmedinejad dönemi politikalarının tartışıldığı yedinci bölümde (2005-2012); radikal dış politikanın ürettiği sorunlar, sistemin güçlü figürleri karşısında kazanılan seçim zaferleri ve ardından yaşanan toplumsal gerilimler ele alınmaktadır. Yazarın 'proleter ve popülist yeni şahsiyet' olarak tanımladığı Ahmedinejad'ın, 'müesses nizamın soğuk mollası' Rafsancani karşısında elde ettiği başarı ülkede büyük şaşkınlık yaratmıştır. Rejimin devrimci enerjisini tazelediğine ve devrimin ilk dönemlerindeki dinsel coşkuyu geri getireceğine inanan Ahmedinejad, nükleer konusundaki uzlaşmaz tavrı ve Holokost hakkındaki yorumlarıyla İran'ı uluslararası camiada iyice yalnızlaştırmıştır. Halk desteği azalan Ahmedinejad'ın, 2009'da Mir Hüseyin Musavi karşısında seçimi kazanması devrimden bu yana en büyük sosyo-politik gösterilerin yaşanmasına sebep olmuştur. Seçim sonuçları hakkında yazar, öncesinde nihai oy dağılımının masa başında belirlendiği, sonra da bilgisayar yardımıyla bu oy oranlarının ülke geneline uygulandığı şüphesini dile getirmektedir. (s. 503).

Yazar, bireysel görüşlerine ağırlık verdiği son bölümde; rejimin beslendiği “derin ideolojik köklere sahip olan” İslam’ın Jakobenzim veya Marksizm’den daha ciddi, fakat sistemin kontrolü konusunda nispeten elverişsiz bir fikir olduğunu savunmaktadır. Kendi de dâhil olmak üzere Batılıların genel olarak; İran’ın özgür bir demokrasiye sahip olmasını, dış ilişkilerini normalleştirmesini, nükleer programına son vermesini, İsrail’i tanımasını, Hamas ve Hizbullah’a sağladığı finansal desteği durdurmasını, kısacası normalleşerek uluslararası camiaya geri dönmesini arzuladığını ifade etmektedir. İran rejiminin protestolara karşı tavrını Arap Baharı’nın yaşandığı ülke rejimleriyle kıyaslayan yazar, demokrasi mitini hala muhafaza etmek isteyen İran’ı ‘ehven-i şer’ olarak değerlendirmektedir. Demokrasinin ise rejimi meşrulaştırmak için şeklen var olduğunu ve İran’da asla Batılı anlamda bir demokrasiden bahsedilemeyeceğini söylemektedir (s. 512-514).

Yazara göre süreç bütün olarak değerlendirildiğinde devrimlerin özünde olan marjinalleşme durumu İran Devrimi’nde de yaşanmıştır. Devrimin ilk yıllarında Humeyni, karizmatik liderliği sayesinde tüm devrimci unsurlarını denge içerisinde tutmayı başarmıştır. Fakat Humeyni’den sonra müesses nizam ağırlıkla sağ muhafazakâr kanadın kontrolüne girmiş ve Hamaney ile Rafsancani arasında varolan denge giderek ortadan kalkmıştır. İslahtaleplerin (reformist) temsilcisi olan Hatemi sisteme neredeyse hiç etki edememiş ve Ahmedinejad liderliğindeki Usulgeraların (statükocu) yönetiminde rejim ile yürütme ortak zeminde buluşmuştur. Devrimden bu yana dini muhafazakârlıkla sol eğilimli cumhuriyetçilik veya İslam’la demokrasi hep gerilimli bir ilişki içerisinde olagelmıştır. Genel itibarıyla devrim sonrası mücadele, devrimci söylemi kullanan muhafazakârlar hükümet ile devrimci potansiyel taşıyan reformist muhalefet arasında yaşanmıştır (s. 523).

Yıllar boyu yaşanan değişimlere karşın ülkeyi bütünsel bir tarih algısıyla değerlendiren yazar, ülkenin tarihini bütün insanlık tarihini temsil eden bir ‘mikro evren’ olarak görmekte, İran’ı ülke ve ulustan ibaret dar bir kalıba sokmaktan ziyade derin köklere sahip olan bir kıta ve medeniyet olarak tanımlamaktadır. Ayrıca İranlıların kendilerini bölge ülkeleriyle değil, Avrupa ve Kuzey Amerika’yla mukayese ettiklerini söylemektedir. Yazarın bu iddiası daha çok Pehleviler dönemindeki İran milliyetçiliği ve modernleşme çabalarının yarattığı güçlü bir algı olarak değerlendirilebilir. Axworthy, 1979 Devrimi’yle bölgede yaygınlaşan İslami uyanışın, gelişimin Batı modernleşmesini takiple doğrusal bir düzlemde ilerlediği varsayımını tersyüz ettiğini savunmakta ve tüm bunları eseri kaleme almasındaki temel gerekçeler olarak ortaya koymaktadır.

Yazarın analizlerine eleştirel anlamda bakıldığında özellikle 1979 Devrimi ve akabinde yaşanan sürece ilişkin ortaya atılan görüşler bazı noktalarda tartışmaya açıktır. Eserde İran Devrimi, Fransız ve Rus devrimlerinden sonra modern çağın en büyük üçüncü devrimi olarak değerlendirilmesine rağmen; Amerikan, İngiliz, Çin, Meksika, Nikaragua ve Küba Devrimi gibi büyük devrimler düşünüldüğünde bu derecelendirmenin hangi ölçütler çerçevesinde yapıldığı net şekilde ortaya konulmamıştır. İran Devrimi, özellikle sınıfsal mücadeleyi içermemesi noktasında kendine özgü bir yapıya sahip olmasına rağmen (Green, 1994: 144-145), yazar uç bir yaklaşımla İran Devrimi’ni tartışmasız şekilde ‘İslami bir devrim’ olarak tanımlamaktadır (s. 26). İran Devrimi’nin İslami karaktere büründüğü gerçeği tartışmaya yer bırakmamakla birlikte, bu devrim toplumsal kesimlerin neredeyse tamamının destekleyerek

başarıya ulaştırdığı bütünsel bir devrimdir. Devrimin sadece İslami kesime mal edilmesinin doğru bir yaklaşım olmadığı bazı araştırmacılar tarafından dile getirilmektedir (Foucault, 2012: 268-269). Bunun yanında, devrimin hala tamamlanmadığı ve şartlar olgunlaştığında (özünde olduğu gibi) bütün kesimlerin ortak iradesiyle nihayete ereceği tezi de literatürde yer almaktadır (Moazami, 2018: 243-276).

Bir başka noktadaysa yazar, Batı dünyasının İran hakkında bildiğini düşündüğü şeylerin yanlışlarla dolu olduğunu söylemektedir. Yazara göre Batı tarafından fanatik, dizginlenemeyen ve tehlikeli bir güç olarak görünen İran Şiiliği, geliştirdiği dini hiyerarşi sebebiyle teo-politik yapıyı disiplin altında tutabilmektedir. 1979 Devrimi'nin ardından kurulan İslami hükümetin katı yapısı İranlı birçok vatandaşı siyasal İslam'a karşı tavır almaya ve seküler tepkiler geliştirmeye sevk etmiş olsa da, devrimci ideolojinin 'İranî İslam'ı köktencilik değil, bilakis modern yenilikler içermektedir (s. 4-5). Buradan hareketle yazar, önemli bir İran uzmanı olan Ervand Abrahamian (2002: 10)'ın görüşlerine atıfla (Abrahamian, Humeyni ve onun siyasi hareketine fundamentalizm etiketinin yapılandırılmasını eleştirerek, bu hareketi tanımlamak için halkçılık kavramını kullanmanın daha uygun olduğunu savunur), yaşanan devrimi ve rejimi köktenci olarak nitelemenin doğru bir kanaat olmadığını ifade etmektedir (s. 5).

Nitel araştırma yöntemleri kullanılarak kaleme alınan kitap, bölge çalışmaları yapan araştırmacılar açısından değerli bir kaynak olmasının yanında genel okuyucu kitlesi hedef alınarak yazılmıştır. Buna uygun olarak sade üslup, anlaşılır ve akıcı bir dil kullanılmış, olaylar belirli düzen içerisinde aktarılmıştır. Kitabın son kısmındaki özel sözlük, genel okuyucu kitlesinin kitaptaki yabancı kelime ve kavramları anlamasını kolaylaştırmaktadır. Buna karşın böylesine geniş bir çalışmada dizin kısmının yer almaması okuyucu açısından önemli bir dezavantajdır. Seçilmiş kaynakça kısmının İran çalışmaları alanında otorite kabul edilen akademisyenlere ait kaynakları ihtiva ediyor olması akademik derinlik açısından kitabın konumunu güçlendirmektedir. Axworthy'nin bu eseri, ele aldığı dönem itibariyle kapsamlı ve öğretici bir tarih anlatımı sunması açısından okumaya değerdir.

Kaynakça

- Abrahamian, E. (2002). *Hümeynizm: İslam Cumhuriyeti üzerine denemeler*. (M. Toprak, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Abrahamian, E. (2008). *A history of modern Iran*. New York: Cambridge University Press.
- Algar, H. (1988). *İslâm Devriminin kökleri*. (Ç. Demirhan, Çev.) İstanbul: İşaret Yayınları.
- Ansari, A. (2019). "Dr Michael Axworthy, FRSA, FRAS (1962-2019)". The British Institute of Persian Studies. Erişim tarihi: 12.09.2020. <http://www.bips.ac.uk/michael-axworthy/>.
- Aryamehr, M. R. Ş. P. (1346). *İnkılâb-e Sefid* (2. baskı). Tehran: Kitaphane-ye Saltanat.
- Axworthy, M. (2020). *Devrimci İran: İslam Cumhuriyeti'nin tarihi*. (A. Karatay, Çev.) İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Foucault, M. (2012). "Çıplak ellerle isyan". J. Afary ve K. B. Anderson (Haz.), *Foucault ve İran Devrimi: Toplumsal cinsiyet ve islamcılığın ayartmaları*. (M. Doğan, Çev.) İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi. 268-271.
- Green, J. D. (1994). Countermobilization in the Iranian Revolution. J. A. Goldstone (Ed.), *Revolutions: Theoretical, Comparative, and Historical Studies*. Orlando: Harcourt Brace College Publishers. 136-146.
- Moazami, B. (2018). İran'da devlet, din ve devrim: 1796'dan bugüne. (B. Bilgen, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yegin A. (2013). *İran siyasetini anlama kılavuzu*. Ankara: SETA Yayınları.